

The Effects and Achievements of Spending on the Realization of a Resistance Economy and the Promotion of the Economic Efficiency of the Islamic System

Mohammad Zaman Keshavarz¹, Mohsen Zarei Jaliani^{2*}, Fatemeh Mosavi³

1. Department Of Quran and Hadith Sciences, Kazerun Branch, Islamic Azad University, Kazerun, Iran.
2. Department of Theology and Islamic Studies, Kazerun Branch, Islamic Azad University, Kazerun, Iran.
3. Department of Islamic Studies, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 1-14

Article history:

Received: 12 Nov 2024

Edition: 04 Jan 2025

Accepted: 12 Mar 2025

Published online: 28 Mar 2026

Keywords:

Spending, Resistance Economy, Islamic System, Economic Efficiency.

Corresponding Author:

Mohsen Zarei Jaliani

Address:

Iran, Kazerun, Islamic Azad University, Kazerun Branch, Department of Theology and Islamic Studies.

Orchid Code:

0000-0002-4197-2389

Tel:

09171351800

Email:

mohzareie@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aims: The realization of a resistance economy as an economic program of the Islamic Republic of Iran requires the use of religious resources and precepts, one of the most important of which is spending. This research examines the role of spending on a resistance economy and the promotion of the economic efficiency of the system, and the question is: In what ways does spending affect the realization of a resistance economy and the economic efficiency of the Islamic system?

Materials and Methods: The method of the present article is analytical and descriptive, and the research tool is also library.

Ethical Considerations: In writing the present article, documented referencing and trustworthiness have been the basis.

Findings: Spending and the methods derived from it will play an important role in preventing the accumulation of wealth, fighting poverty, supporting business, thrift and moderation in economic affairs, and creating a platform to prevent dependence on foreign countries. In addition, the important results of spending in the field of resistance economy are welfare and comfort, and the flourishing of material and spiritual talents, and compassion and empathy and helping the needy, which means improving the efficiency of the Islamic economic system.

Conclusion: In order for spending to have an effect on the realization of the resistance economy and economic efficiency, it should be said that spending resources should be placed under a single and centralized management for design, planning, monitoring, and adherence to priorities. Also, the income from spending resources should be invested in the economic field to ensure economic efficiency and advance the goals of the resistance economy.

Cite this article as:

Keshavarz, M-Z; Zarei Jaliani, M; Mosavi, F. *The Effects and Achievements of Spending on the Realization of a Resistance Economy and the Promotion of the Economic Efficiency of the Islamic System*. Economic Jurisprudence Studies. 2026.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره هشتم، شماره اول، بهار ۱۴۰۵

آثار و دستاوردهای انفاق بر تحقق اقتصاد مقاومتی و ارتقای کارآمدی اقتصادی نظام اسلامی

محمدزمان کشاورز^۱، محسن زارعی جلیانی^{۲*}، سیده فاطمه موسوی^۳

۱. گروه علوم قرآن و حدیث، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران.

۲. گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران.

۳. گروه معارف اسلامی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: محقق شدن اقتصاد مقاومتی به عنوان برنامه اقتصادی نظام جمهوری اسلامی ایران، نیازمند بهره‌گیری از منابع و احکام دینی است که یکی از مهم‌ترین آنان، انفاق است. در این پژوهش به نقش انفاق بر اقتصاد مقاومتی و ارتقای کارآمدی اقتصادی نظام پرداخته می‌شود و این پرسش مطرح است: انفاق از چه راههایی بر تحقق اقتصاد مقاومتی و کارآمدی اقتصادی نظام اسلامی اثرگذار است؟

مواد و روش‌ها: روش مقاله حاضر تحلیلی و توصیفی و ابزار انجام پژوهش نیز کتابخانه‌ای است.

ملاحظات اخلاقی: در نگارش مقاله حاضر، ارجاع‌دهی مستند و امانتداری مبنا قرار گرفته است.

یافته‌ها: انفاق و شیوه‌های برآمده از آن، نقش مهمی در جلوگیری از تکاثر ثروت، مبارزه با فقر، حمایت از کسب و کار، صرفه‌جویی و میانه‌روی در امور اقتصادی و بسترسازی برای جلوگیری از وابستگی به کشورهای بیگانه خواهد داشت. علاوه بر این، نتایج مهم انفاق در عرصه اقتصاد مقاومتی، رفاه و آسایش و شکوفایی استعدادهای مادی و معنوی و مواسات و همدلی و کمک به نیازمندان است که به معنای ارتقای کارآمدی نظام اقتصادی اسلامی می‌باشد.

نتیجه: جهت اثرگذاری انفاق بر تحقق اقتصاد مقاومتی و کارآمدی اقتصادی، ضرورت دارد تا منابع انفاق را تحت یک مدیریت واحد و متمرکز برای طراحی و برنامه‌ریزی و نظارت و رعایت اولویت‌ها درآورد. همچنین درآمد حاصله از منابع انفاق را در عرصه اقتصادی سرمایه‌گذاری نمود تا باعث کارآمدی اقتصادی و پیشبرد اهداف اقتصاد مقاومتی گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱-۱۴

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژگان کلیدی:

انفاق، اقتصاد مقاومتی، نظام اسلامی، کارآمدی اقتصادی.

نویسنده مسئول:

محسن زارعی جلیانی

آدرس پستی:

ایران، کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کازرون، گروه علوم قرآن و حدیث.

تلفن:

09171351800

کد ارکید:

0000-0002-4197-2389

پست الکترونیک:

mohzareie@yahoo.com

۱. مقدمه

«انفاق» در احکام شریعت اسلام، دو گونه است؛ واجب و مستحب که نظیر سایر احکام و مفاهیم دین اسلام، وجه اجتماعی و بیرونی قابل توجهی دارد که نیازمند بررسی دقیق تری است. همچنان که در عرصه اقتصادی نیز عمل به ابعاد انفاق به عنوان یک اصل دینی، سبب ایجاد شغل و تولید و درآمد و رونق کسب و کار و اقتصاد مقاومتی سالم و پویا و استقلال و عدم وابستگی می‌گردد. در سیستم اقتصاد مقاومتی درون‌زایی اقتصاد جامعه مولد و دانش بنیان شدن آن مدنظر است. راه رسیدن به عدالت اجتماعی نیز از مسیر اقتصاد مقاومتی می‌گذرد و این به معنای خود اتکایی، خودکفایی، خود باوری و برای رسیدن به استقلال اقتصادی و عدم وابستگی به دیگران و در نتیجه پیشرفت، ترقی و تعالی جامعه می‌باشد و جنبه مجهول مساله این است که با وجود این سنت حسنه اسلامی، چرا جوامع اسلامی مسلمانان از اقتصاد مطلوب برخوردار نیستند و همچنان بخش قابل توجهی از آنها وابسته، نیازمند، فقیر و عقب مانده باقی مانده اند و شریان‌های اقتصادی در دست استعمار و استکبار جهانی می‌باشد؟ آیا راهی و چاره ای جز اتکاء به استعدادها، توانایی‌ها، امکانات، خودباوری و اجرای سیاست اقتصاد مقاومتی در این اوضاع آشفته‌ی تحریم‌های ظالمانه باقی می‌ماند. این تحقیق به دنبال آن است تا ضمن شناساندن «انفاق» و زیر مجموعه آن، نقش آن را در سیستم اقتصاد مقاومتی و اثر بخشی و کارآمدی آن را توضیح دهد. لذا اگر انفاق را امری ثابت بدانیم متغیرها و مؤلفه‌های آن در باب وجوب عبارتست از: خمس، زکات و... و در باب استحباب صدقه، هبه و... خواهد بود، که در منابع اسلامی و کتب فقهی و اخیراً توسط امامین انقلاب

اسلامی و علمای اعلام به تفصیل درباره آن باژرف نگری ودقت تمام تشریح و سخن رانده شده است. ضرورت چنین تحقیق حاضر از آن جهت است که جامعه اسلامی برای ارتقای وضعیت اقتصادی نیازمند بهره گیری از منابع فقهی و احکام شرعی است. از آنجا که راهکارهای برگرفته از علم و عقل ناقص بشری، نگرش تک بُعدی را الگوی اداره جوامع قرار دادند و نمی‌توانند همه ابعاد وجود انسان را در بر گیرند، لذا باید به دنبال برنامه‌ای همه‌جانبه و متناسب با احساسات، عواطف و گرایش‌های مادی و معنوی انسان بود و چنین برنامه‌ای فقط می‌تواند از سوی خالق و آفریننده بشر که به همه نیازها و اسرار وجود انسان آگاه است، انجام گیرد که در قالب دین که از علم خطاناپذیر و قدرت لایزال الهی برخوردار است، ارائه می‌گردد. تحقق یابد و «انفاق» در نظام اقتصاد مقاومتی یکی از این راهکارهاست که می‌تواند قسط و عدالت را در جامعه پیاده کند هر چند که شارع مقدس اسلام خود، نوع و چگونگی مصرف آن را تعیین کرده است، اما می‌توان در اجرا با خلاقیت و نوآوری و ابتکارات جدیدی متناسب با اقتضاء زمان و مکان به گونه‌ای عمل کرد که گستره وسیعی را در برگرفته و یک جریان با دوام و موثر را به وجود آورد تا بتوان با در نظر گرفتن ابعاد انفاق، نقش آن را در عرصه اقتصاد مقاومتی و به طور کلی کارآمدی نظام اقتصادی اسلامی نشان دهد. پرداختن به ابعاد و تأثیرگذاری انفاق بر اقتصاد مقاومتی در مباحث پیش رو بررسی می‌شود.

۲. ملاحظات اخلاقی

در نگارش مقاله حاضر، اصول و قواعد اخلاقی از جمله ارجاع‌دهی، استفاده دقیق و علمی از منابع در دستور کار قرار گرفته است.

۳. مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و ابزار انجام پژوهش کتابخانه‌ای و مراجعه به متون و منابع اسنادی است.

۴. یافته‌ها

ابعاد مختلف انفاق یعنی در نظر داشتن ملاحظات مربوط به انفاق واجب و انفاق مستحب، نقش مهمی در شکل دادن به الگوی مطلوب اداره جامعه اسلامی در راستای اقتصاد مقاومتی دارد. زیرا انفاق با نگاهی مشفقانه، محبت‌آمیز، ابتناء بر برابری و مساوات، حق دستگیری از دیگران، کوشش برای رفع نیازهای مادی و رفاه زندگی و در نظر گرفتن ابعاد معنوی، پشتوانه‌ای اقتصادی برای افراد فقیر و کم بضاعت فراهم می‌نماید. ایجاد مسئولیت همگانی برای کمک به دیگران، بخشیدن قسمتی از اموال چه در قالب انفاق واجب و چه انفاق مستحب یعنی کمک‌های قرض‌الحسنه و صدقه، اگرچه اندک به نظر می‌رسد، اما هم‌افزایی آن به معنای ایجاد یک پشتوانه عظیم انسانی در جامعه اسلامی است. از این جهت در کنار جمع‌آوری اموال برای رفع نیازهای مستمندان در جامعه اسلامی، شکل خاصی از همیاری، تعاون و مسئولیت‌پذیری شکل می‌گیرد که برای مقابله با تهدیدات در شرایط تحریم و فشار اقتصادی، کارآمدی خود را نشان می‌دهند. مقابله با تهدیدات اقتصادی دشمن، بخش مهم و حتی از دلایل مطرح کردن اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است که بهره‌گیری از انفاق می‌تواند نقش مهمی در تحقق اهداف آن داشته باشد. همچنان که گره‌گشایی از کار، تولید و حمایت از اشتغال و کمک به افراد کم‌بضاعت برای داشتن شغل و کار مناسب، ابعاد

دیگری از انفاق هستند که همگی به منزله ایجاد پشتوانه برای اقتصاد مقاومتی و کارآمدی نظام اقتصادی اسلامی هستند.

۵. بحث

۱. دستاوردهای انفاق برای اقتصاد مقاومتی

انفاق از ریشه «نفق» و به معنی: (گذشتن هر چیز و از بین رفتن آن یا تمام شدن آن چیز که یا با فروختن و یا مرگ یا با خرج شدن تمام می‌شود)، اعطاء بخشیدن مال به دیگری است. واژه «انفاق» هم در مال و هم غیر مال به کار می‌رود که یا واجب است یا مستحب و غیر واجب از جمله: «وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (و در راه خدا انفاق کنید) و «أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ» یعنی: (از آن چه به شما روزی داده‌ایم انفاق کنید) و «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» یعنی: (هرگز به نیکوکاری نخواهید رسید تا از آن چه دوست دارید انفاق کنید) و نیز «انفاق» به معنی: ترس از کمبود و سختی یا تنگدستی و مسکین شدن آمده است. با این حال انفاق به دلیل ابعاد اقتصادی مهمی که دارد، نیازمند آثار و دستاوردهای آن در عرصه اقتصاد مقاومتی و وضعیت اقتصاد در جامعه اسلامی است.

۵-۱. انفاق به مثابه میانه‌روی در اقتصاد مقاومتی

انفاق هم به‌عنوان یک عمل خیر و معنوی و هم به عنوان یک عملی است که در عرصه اجتماعی و اقتصادی، تبعات روشنی در پی دارد که نظیر سایر احکام اسلام، مبتنی بر اصل میانه‌روی است. «خیر» در آیه: «قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ» (بگو از خیری که به شما می‌رسد انفاق کنید) «شیء» در آیه: «مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ» (و از هر چیزی که از راه حلال به شما می‌رسد انفاق کنید) و آیه: «تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» (و از آن چه دوست می‌دارید

انفاق کنید)، اعم از مال و اموال و سرمایه‌های معنوی مانند عقل و آبرو (سجادی، ۱۳۷۳: ۲۳۸). با بررسی آیات انفاق در قرآن، این نتیجه حاصل می‌شود که به تصریح بسیاری از این آیات، یا به کمک قرائن، انفاق مالی مراد است؛ اما در بسیاری دیگر از آیات، سخن از انفاق به طور مطلق مطرح شده و مسلم است که شامل انفاق مالی و غیر مالی می‌شود. بنابراین، انفاق در قرآن تنها پول دادن نیست. انفاق مالی در برابر انفاق‌های دیگر بسیار ناچیز است. انفاق این است که آنچه خدا به تو داده، برای دیگران انفاق کنی (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۰: ۲۶). در این صورت زمینه برای رشد و توسعه اقتصاد مقاومتی فراهم خواهد شد و کارآمدی آن در تحقق عدالت و رفع فقر و تنگ دستی و کم شدن فاصله طبقاتی پرشدن شکاف فقر و ثروت خواهد انجامید که نشانگر کارکرد و جایگاه انفاق در اسلام است.

معنای اصطلاحی یا خاص انفاق، بذل و بخشش مالی به دیگران است؛ اما از نظر لغوی انفاق معنای عام‌تری دارد و هرگونه خرج کردن و صرف و هزینه مال را انفاق می‌گویند. تعبیری نظیر «نفقه عیال» یا «واجب النفقه» هم که به کار می‌رود از همین باب است. طبق این معنا، بخشیدن مال و کمک مالی به دیگران تنها یکی از مصادیق انفاق است و انفاق اعم است از این که انسان پولی را برای خود یا خانواده‌اش هزینه کند و یا این که به دیگران ببخشد. همچنین انفاق به این معنا می‌تواند انگیزه‌های مختلف داشته باشد و نیز از نظر فقهی؛ واجب، مستحب، مباح، مکروه و یا حرام باشد. بر این اساس معنای آیه این می‌شود که یکی از اوصاف بندگان خدا این است که به طور کلی در هزینه‌های مالی نه ولخرجی و گشاده‌دستی و اسراف می‌کنند و نه بخل و خست

و گرفتگی به خرج می‌دهند (مصباح یزدی، ۱۳۹۸: ۲۴۳). بنابراین انفاق با تأکید بر «میان‌روی»، «اعتدال» و «مقتصد بودن»، چارچوبی برای حمایت از اقتصاد مقاومتی و پویایی اقتصاد اسلامی فراهم می‌نماید.

انفاق نیز دارای ملاک و معیاری است، که رعایت آن، اولاً: سبب تداوم انفاق خواهد شد، ثانیاً: امکان دستگیری از افراد بیشتری با رعایت اولویت‌ها را فراهم خواهد آورد، و رعایت آن تعادل در انفاق را به همراه خواهد داشت، همچنین؛ سبب استمرار و کارآمدی اقتصاد مقاومتی خواهد شد. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا* إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنُ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا» (و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده دستی منما تا ملامت شده و حسرت‌زده بر جای مانی* بی گمان پروردگار تو برای هر که بخواهد روزی را گشاده یا تنگ می‌گرداند در حقیقت او به [حال] بندگان‌ش آگاه بیناست). «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» (و کسانی‌اند که چون انفاق کنند نه ولخرجی می‌کنند و نه تنگ می‌گیرند و میان این دو [روش] حد وسط را برمی‌گزینند)، امام علی(ع) می‌فرماید: «كُنْ سَمَحًا وَ لَا تَكُنْ مُبَدِّرًا وَ كُنْ مُقَدِّرًا وَ لَا تَكُنْ مُقْتِرًا». «بخشنده باش اما زیاده‌روی نکن، در زندگی حسابگر باش اما سخت گیر مباش» (نهج البلاغه، ۱۳۷۶: حکمت ۳۳). همچنین امام صادق(ع) فرمودند: «يَا عَبْدُ اللَّهِ إِنَّ السَّرْفَ يُورِثُ الْفَقْرَ وَ إِنَّ الْقَصْدَ يُورِثُ الْغِنَى». «اسراف باعث فقر و میان‌روی موجب بی‌نیازی می‌شود» (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۴). مبنای اقتصاد مقاومتی و کارآمدی و

دوام آن هم بر همین پایه که در قران کریم و روایات آمده، استوار است.

۵-۲. جلوگیری از تکاثر ثروت و بی‌عدالتی

با مراجعه به آیات قران کریم معنای واژه «دولة» در آیه شریفه: «مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» یعنی: (آن چه خدا از (اموال و زمین‌های) اهل آن آبادی‌ها به پیامبرش بازگرداند اختصاص به خدا و پیامبر و اهل بیت پیامبر و یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان دارد تا میان ثروتمندان شما دست به دست نگردد...) بررسی می‌نمائیم. دولة: به فتح و ضم دال، به یک معنی است (دست به دست گشتن) هر چند بعضی میان این دو فرق گذاشته اند اولی: «دولة» را مخصوص اموال و دومی «دولة» را مربوط به جنگ و مقام دانسته‌اند و یا اولی را اسم مصدر و دومی را مصدر به حساب آورده اند به هر حال با واژه «تداول» که به معنی (دست به دست کردن) است. ریشه مشترک دارد. با این اوصاف، آیه شریفه درباره حکم غنائمی است که بدو جنگ به دست می‌آید این اموال نباید دست به دست میان ثروتمندان بگردد که نیازمندان از آن محروم شوند.

این آیه یک اصل اساسی را در اقتصاد اسلامی بازگو می‌کند و آن این است که جهت گیری اقتصاد اسلامی چنین است که در حین احترام به «مالکیت خصوصی» برنامه را طوری تنظیم کرده است که اموال و ثروت‌ها متمرکز در دست گروهی محدود نشود که پیوسته در میان آنها دست به دست گردد. بنابراین اگر مقررات اسلامی در زمینه تحصیل ثروت درست پیاده شود در عین

احترام به تلاش‌های فردی مصالح جمع تامین خواهد شد و از دو قطبی شدن جامعه (اقلیتی ثروتمند و اکثریتی فقیر) جلوگیری خواهد گردید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۳۰). به نظر می‌رسد این تعریف از اقتصاد بهترین تعریفی است که ارایه شده است. برخی اندیشمندان معتقدند در اسلام مکتب اقتصادی داریم که در تعالیم اسلامی توجه عمیقی به آن شده است، و آن تنظیم قوانین اقتصادی براساس شؤن اخلاقی و مصالح انسانی و عدالت اجتماعی است (سبحانی تبریزی، ۱۳۷۸: ۱۰). دیگر ویژگی اقتصاد اسلامی غیر ربوی بودن آن است، رباخواری در دین مبین اسلام حرام و قران کریم آن را مذمت نموده است، و دارای عواقب شومی هم در دنیا و هم در آخرت است.

در ضمن اقتصاد باید پاسخگوی دو ضرورت در زندگی انسان باشد: ۱- نیازهای نامحدود انسان، ۲- محدودیت منابع تامین این نیازها از جمله: الف): ضرورت گزینش و انتخاب بهتر؛ در واقع کدام منابع می‌تواند در تامین خواسته‌های انسان و فراهم ساختن یک زندگی خوب بهترین باشد. ب): ضرورت اندازه‌گیری و برنامه‌ریزی جهت بهره‌برداری بهتر از منابع و تولید بیشتر و مصرف بهینه و مناسب‌تر (عراقی، ۱۳۹۳: ۲۲). با توجه به این ضرورت‌ها و رشد جمعیت، منابع محدود و خشکسالی و مشکلات خاص بهره‌برداری از سایر منابع طبیعی نیاز به برنامه‌ریزی و صرفه‌جویی و اصلاح الگوی مصرف می‌باشد. بر همین اساس، می‌توان با کار و کوشش و تولید بیشتر انتظار زندگی بهتر بدون وابستگی را فراهم نمود. همچنین از نظر توازن اجتماعی، میان افراد جامعه، در عرصه اقتصادی نیز برابری ایجاد نمود و از تکاثر ثروت در نزد عده‌ای خاص و بی‌عدالتی جلوگیری نمود. طرح عدالت به عنوان بنیان

اقتصاد مقاومتی نیز در همین راستا مطرح است که البته باید جنبه ایجابی داشته باشد. همان طور که در دیدگاه مقام معظم رهبری، مواسات به معنای کمک به تحقق عدالت در عرصه های مختلف جامعه اسلامی است. به باور ایشان: مواسات یعنی همراهی کردن و کمک کردن به برادر مؤمن در همه امور. انسان وظیفه بداند؛ کمک فکری، کمک مالی، کمک جسمانی، کمک آبرویی. این مواسات است. ۳- «و ذکرالله علی کل حال» (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶/۶/۳۱). یعنی همیشه و در هر حالی یاد خدا باشد خدا را فراموش نکند و از یاد نبرد. رعایت مساوات این خصلت اسلامی و عمل به آن نیز یکی دیگر از عوامل پیشبرد اهداف اقتصاد مقاومتی محسوب می شود که می تواند عدالت اجتماعی را به دنبال داشته باشد و انسان ها را به رستگاری برساند.

۵-۳. انفاق؛ پشتوانه معنوی و اخلاقی اقتصاد مقاومتی

اخلاق، نقش اساسی را در نیکی و خیرخواهی و کمک های مؤمنانه و مواسات ایفا می کند و می تواند زمینه ای برای ایجاد عدالت و برادری و برابری ایجاد کند اخلاق روحیه گذشت ایثار و فداکاری را تقویت می کند. همچنان که اقتصاد در اسلام نیز مبتنی بر نگرش مادی نیست و ابعاد معنوی و اخلاقی نیز بسیار مدنظر است. قرآن کریم می فرماید: «يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» یعنی: (از تو می پرسند چه چیزی انفاق کنند (و به چه کسی بدهند) بگو هر مالی انفاق کنید به پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و مسکینان و به در راه مانده تعلق دارد و هر گونه

نیکی کنید البته خدا به آن داناست.) انفاق آن چیزی است که: خلئی را پرکند یا یک نیازی را برآورده کند (حسینی خامنه ای، ۱۳۹۷: ۴۰). در واقع می توان گفت مرحمی است بردل ریش مستمندان و پرکردن شکاف طبقاتی بین فقرا و ثروتمندان برای رسیدن به تعادل و نزدیک شدن به عدالت اجتماعی. با بررسی آیات انفاق در قرآن، می بینیم که به تصریح بسیاری از این آیات، یا به کمک قرائن، انفاق مالی مراد است؛ اما در بسیاری دیگر از آیات، سخن از انفاق به طور مطلق مطرح شده و مسلم است که شامل انفاق مالی و نیز غیر مالی می شود.

بنابراین، انفاق در قرآن تنها پول دادن نیست. انفاق مالی در برابر انفاقات دیگر بسیار ناچیز است. انفاق این است که آن چه خدا به تو داده، برای دیگران انفاق کنی (حسینی خامنه ای، ۱۴۰۰: ۲۶). این یعنی نوعی همکاری برای بهبود وضعیت اقتصادی سایر افراد شکل می گیرد. ضمن اینکه انفاق با اقتصاد مقاومتی که به دنبال ایجاد کار و تولید و شغل و درآمد و خودباوری و خوداتکائی و درون زائی و خودکفائی و استقلال مردم و جامعه می باشد، بهتر تحقق می یابد برای رسیدن به این اهداف متعالی، باید به افراد نیازمند و آسیب پذیر و اقشار کم درآمد و نقاط محروم توجه خاص مبذول شود، و البته بایستی اولویت ها نیز در نظر گرفته شود. یکی از رهنمودهای قرآن کریم که می تواند خلا بین دو قطب غنی و فقیر را پرکند و به عدالت اقتصادی نزدیک نماید، باید بهره جست. نقش انفاق همراه با اقتصاد مقاومتی در به ثمر رسیدن این اهداف بسیار پررنگ است. آموزه های قرآنی رهنمودهای مؤثری را ارائه می دهد که اگر پیاده و اجرا شود واقعا جواب خواهد داد. آیات قرآن کریم این اولویت ها را معین فرموده است.

که الف: چه چیزهائی را باید انفاق کرد. ب: انفاق به چه کسانی تعلق می‌گیرد.

در هر صورت جنبه دیگر اقتصاد اسلامی و به تبع آن اقتصاد مقامتی، تقویت نگرش معنوی است، یعنی راه رسیدن به معبود، مانند: تقوی، علم و اخلاق، ارشاد و هدایت و راهنمایی، عفو و گذشت، انفاق، ایثار و فداکاری و... که اهل ایمان از آن‌ها به دیگران انفاق می‌کنند. در این صورت است که سازنده و سبب بالندگی و ایجاد تعادل در اجتماع می‌شود، و از مصادیق کارآمدی اقتصادمقاومتی پویا می‌توان آن‌ها را به حساب آورد. در روایات نیز رزق و روزی جایگاه خاص خود را دارد از جمله پیامبر(ص) فرمودند: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَجَلِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ.» «هر که خوش دارد روزی‌اش زیاد شود مرگش به تاخیر افتد صله رحم کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵: ۸۹). بدین ترتیب، توسعه رزق و روزی به شدت وابسته به اخلاق نیکو و صله رحم و کار نیک است و انفاق رزق و روزی سبب تعادل و ریشه‌کن شدن فقر و تنگدستی و رسیدن به قله‌های سعادت و رستگاری و راه رسیدن به معبود می‌گردد. از نظر ارتباط انفاق و اقتصاد مقاومتی در ابعاد معنوی نیز می‌توان گفت که اقتصاد مقاومتی از همین مسیر می‌گذرد و کارآمدی آن بستگی به اجرای آن و تلاش و کوشش جهادی و انقلابی دارد که مبانی معنوی را در برنامه اقتصاد مقاومتی لحاظ نمایند.

۴-۵. انفاق به مثابه رونق اقتصادی در اقتصاد مقاومتی

یکی از مبانی مهم اقتصاد اسلامی بخصوص اقتصاد مقاومتی و در بعد اجتماعی انفاق است که می‌تواند شکاف طبقاتی بین فقر و ثروت را پربابه حداقل به رساند و سبب ایجاد و ظهور عدالت اجتماعی گردد. انفاق، عاملی است برای پر کردن

خلاء اقتصادی در معیشت «عیال الله»، یعنی: (بندگان خدا) تا بین فقر و ثروت توازن و تعادل ایجاد کند و قسط و عدالت در جامعه الهی تحقق یابد و فاصله طبقاتی به حداقل برسد. بنابراین هر چه انفاق بیشتر صورت گیرد اقتصاد مقاومتی پایدارتر خواهد شد و هرچه اقتصاد رونق بیشتری بیابد رفاه و آسایش عمومی را با خود همراه خواهد داشت. قرآن کریم می‌فرماید: «وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ * لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ» (و آنان که دراموالشان حقی معلوم است، برای درخواست کننده (تهیدست) و محروم از معیشت و ثروت).

مهمترین منابع انفاق با توجه به وجوهات شرعی، نظیر: فئ، انفال، خمس، زکات و... هستند که نقش اساسی را در اقتصاد اسلامی به خصوص اقتصاد مقاوتی و کارآمدی آن ایفا می‌کنند. در اینجا به ابعاد واجب و مستحب انفاق مواجه هستیم که خمس به عنوان انفاق واجب، فقط یک بار آن هم در آیه ۴۱ / سوره، انفال آمده است، و معنی آن: یک پنجم است. در هر حال، خمس کلید حل مشکلات جامعه اسلامی و در شرع مقدس اسلام با شرایط خاص خودش یکی از واجباتی به شمار می‌رود که می‌تواند نقش بسیار مهمی را در اقتصاد اسلامی به خصوص اقتصاد مقاوتی و کارآمدی آن به صورت مستقیم و اثرگذار عمل کند و سبب تعدیل ثروت و رونق کسب کار و تامین مایحتاج نیازمندان گردد.

درباره نقش خمس به عنوان انفاق واجب و نقشی که در اقتصاد مقاومتی ایجاد می‌کند، باید گفت که خمس بر هفت چیز واجب است؛ ۱- غنیمت جنگ؛ ۲- معدن؛ ۳ - غواصی؛ ۴- گنج؛ ۵- سود تجارت و صنعت و هرگونه کسب ۶- مال حرام آمیخته با حلال که مقدار هر یک و صاحب آن معلوم نباشد ۷- زمینی که ذمی از مسلمان

بخرد. که هر یک نصاب و احکام خاص خود را دارد (حلی، ۱۴۱۶ق: ۱۲۴). نکته دیگر این که، غنایم به دست آمده از دار الحرب و میدان جنگ به اتفاق همه مذاهب فقهی (جعفری، حنفی، مالکی، شافعی و حنبلی) در آن خمس است (مغنیه، ۱۳۸۶: ۱۴۴). به هر حال بر مبنای نقش خمس در اقتصاد مقاومتی باید گفت که هر گاه انسان از تجارت یا صنعت یا کسب‌های دیگر مالی بدست آورد اگرچه مثلاً نماز و روزه میتی را بجا آورد و از اجرت آن مالی تهیه کند؛ چنانچه از مخارج سال خود او و عیالش زیاد بیاید خمس آن را بپردازد (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۱۹۲). این رویه هم از نظر اخلاقی و مسئولیت اجتماعی در جامعه اسلامی، اثر مطلوبی دارد و هم اینکه باعث دستگیری از افراد فقیر و مستمند جامعه می‌شود که در نگرش کلان، ابعاد اخلاقی اقتصاد در جامعه اسلامی را نیز تقویت می‌کند.

اگر خمس و مصارف آن به حوزه‌های اجتماعی و عمومی تسری پیدا کند، رونق اقتصادی جامعه اسلامی را در پی خواهد داشت. زیرا این رویه وارد حوزه‌های زیرساختی شامل: کشاورزی، دامداری، صنعت، بازرگانی و تجارت، آموزش و پرورش، بهداشت عمومی، مسکن، رفاه و همه سطوح زندگی می‌شود. از این منظر می‌توان اقتصاد مقاومتی را الگوی اقتصاد اسلامی برای رسیدن به خودکفایی و استقلال و رفاه عمومی دانست (همان: ۲۰۱). این هدف شایسته نیز تنها با مساعی و تلاش جمعی و حمایت افراد از نیازهای عمومی جامعه اسلامی میسر می‌شود. بدین ترتیب هدف اتفاق، بهبود وضعیت جامعه اسلامی از نظر اخلاقی و اجتماعی است که همین رویه با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی همسو می‌باشد. زیرا با اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی،

شاخص‌های رشد اقتصادی از قبیل تولید ملی، عدالت اجتماعی، اشتغال، و کاهش تورم و رفاه عمومی بهبود خواهد یافت و رونق اقتصادی به وجود خواهد آمد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۶: ۲۳). از این منظر اگر بتوان مصارف خمس، زکات و... را در عرصه عمومی هزینه نمود، اهداف اقتصاد مقاومتی نیز محقق خواهد شد که در نهایت به کارآمدی اقتصاد در جامعه اسلامی منجر می‌شود.

۵-۵. تقویت رویکرد جهادی و اقتصاد پویا

اتفاق در راه خدا از نظر میزان و مقدار بستگی به نیاز جامعه دارد. بنابراین مقدار آن تا رفع نیاز و رسیدن به تعادل و تحقق عدالت اجتماعی می‌بایست ادامه داشته باشد. قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ترجمه: (و هیچ مال کوچک و بزرگی را اتفاق نمی‌کنند و هیچ وادی را نمی‌پیمایند مگر اینکه به حساب آنان نوشته می‌شود تا خدا آنان را به بهتر از آن چه می‌کردند پاداش دهد). این آیه دلالت دارد بر کسی که قصد عبادت و بندگی خدا را دارد ایستادنش، نشستنش، راه رفتنش، و حرکتش، و سکونش همه این‌ها نزد خدا برایش حسنه نوشته می‌شود. همچنین هیچ مال کم یا زیادی را در مسیر جهاد، اتفاق نمی‌کنند، و هیچ سرزمینی را برای رسیدن به میدان جهاد و یا به هنگام بازگشت زیر پا نمی‌گذارند، مگر این که تمام این گامها، و آن اتفاق‌ها، برای آن‌ها ثبت می‌شود، تا سر انجام خداوند این اعمال را به عنوان بهترین اعمالشان پاداش دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۸۷). بر مبنای آیات یاد شده، اتفاق نوعی جهاد است که در صحنه اجتماعی و اقتصادی جامعه اسلامی نمود پیدا می‌کند. زیرا مشکلات جامعه اسلامی را مساعی جمعی اعضای

معظم رهبری تنها راه مقابله با آن ایجاد یک اقتصاد مقاوم و پایدار و کارآمد و با تکیه بر فرهنگ و وحدت امت اسلامی و ارائه الگوهای اسلامی است (بیانات رهبری، ۱۴۰۲/۶/۲۰).

۵-۵-۱. زکات و توسعه اقتصادی از نظر اقتصاد مقاومتی

زکات نظیر خمس از انفاق واجب می‌باشد که تاثیر به سزائی در تعدیل ثروت و انباشت آن در دست افراد دارای مکنت و قدرت و مرفه را دارد و می‌تواند نیاز نیازمندان را برآورده کرده و مشکل آن‌ها را حل نماید، پرداخت زکات یک امر عقلائی، اختیاری، اعتقادی، وابسته به ایمان افراد است که می‌تواند اهداف اقتصاد مقاومتی را دنبال کند و به کارآمدی آن بیافزاید، برای ترویج زکات باید بیشترین تکیه بر ایمان افراد و آثار مثبت زکات بر پاکی روح و مال و اموال آن‌ها و سپس بر فضایل انسانی نظیر کمک به فقرا و نیازمندان و در نهایت برمشوق‌ها و مجازات‌ها تکیه کرد (مقدم، ۱۴۰۲: ۹۱). به هر حال زکات نیز آثار مهمی برای اقتصاد مقاومتی و ارتقای کارآمدی نظام اسلامی خواهد داشت که هم در بحث عدالت و هم در بحث کمک به هم‌نوعان دارای اهمیت است.

سیستم اقتصادی اسلام با محترم شمردن حق سرمایه فردی (خصوصی سازی) به سرمایه جمعی (بیت المال، خزانه) و حکمرانی توجه و عنایت خاص دارد. و به درستی راه را برای شکوفائی اقتصادی هموار می‌نماید، در این سیستم وجوهات شرعی اعم از واجب و مستحب یکی از منابع مهم تامین مالی به حساب می‌آید. باتوجه به این که ممکن است، وجوهات واجب مانند خمس و زکات و...، جوابگوی هزینه‌های لازم نباشد، امور مستحب تحت عنوان انفاق پیش‌بینی شده است. مرتضی مطهری (ره) می‌فرماید: ممکن است برخی گمان

خود برطرف نموده و زمینه تعاون و همکاری را با روحیه جهادی ممکن می‌سازد.

همین رویکرد جهادی در اقتصاد مقاومتی، یک راهکار مهم و حیاتی است. در اصطلاح اقتصاد مقاومتی الگوئی پویا است که از درون می‌جوشد، نیاز جامعه را به بیگانه کم می‌کند و استقامت و پایداری آن را در برابر نوسانات خارجی افزایش می‌دهد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۶: ۱۵). مدل پیشرفت، زود بازده و اثرگذار است که ظرفیت‌های فراوان کشور از قبیل نیروی انسانی، منابع طبیعی برای پیشرفت اقتصادی با مدیریت جهادی محسوب می‌شود (همان: ۵۴). مقاومت؛ علاوه بر اقتصاد که از طریق تحریم صادرات و واردات و بلوکه کردن دارائی‌ها سعی می‌کنند یک ملت را از پا در آورند، در سایر حوزه‌ها هم کاربرد اساسی و مفید و سازنده دارد. از جمله:

۱- دفاع از وطن و آب و خاک در مقابل هجوم بیگانه و تجزیه طلبی.

۲- دین و مذهب، از طریق تفاوت‌های مذهبی و اختلاف‌افکنی بین شیعه و سنی و ایجاد فرقه‌های منحرف و منحط بهائیت، داعش و شیعه انگلیسی و....

۳- ملیت و قومیت، اختلاف بین ترک و لر و کرد و بلوچ، عرب و عجم.

۴- خانواده، سست کردن بنیادخانوادگی و قداست زدائی از آن، بدحجابی و بی‌حجابی، آزادی جنسی، و روابط آزاد بین دختر و پسر، ازدواج سفید، ترویج بی بند و باری.

۵- آزاد گذاشتن مشروبات الکلی توزیع مواد مخدر و روان‌گردان با تبلیغات و هجوم رسانه‌ای یابه تعبیر دیگر تهاجم یا شیخون فرهنگی کیان جامعه اسلامی را با جنگ ترکیبی و همه‌جانبه و رسانه‌ای دشمن، هدف قرار داده است. از نظر مقام

کنند اتفاق تنها فلسفه‌اش پرشدن خلأ اجتماعی و کم‌شدن رابطه بین فقر و ثروت و از دوقطبی شدن اجتماعی جلوگیری می‌کند (مطهری، بی‌تا: ج دوم: ۶۹)، که قطعاً چنین نقش مهمی را ایفا می‌کند. علاوه بر آن اتفاق نقش جبران‌کننده و مکمل اقتصادی را نیز به عهده دارد. بعضی مواقع ممکن است، کشوری مانند ایران مورد طمع قدرت‌های بزرگ واقع شود که یکی از آنها تحریم‌های ظالمانه و به اصطلاح خودشان فلج‌کننده باشد، در این صورت برای مقابله با اینگونه برنامه‌ها مسأله اقتصاد مقاومتی به میدان می‌آید که نظر به خودباوری، خوداتکائی، خودکفائی، و استقلال با تکیه بر امکانات داخلی دارد. در این مسیر نقش اتفاق بسیار پررنگ ظاهر شده و در عرصه‌های گوناگون نقش خود را ایفا می‌کند و از جهت ایجاد پشتوانه مالی در شرایط سخت، حامی اقتصاد مقاومتی و ارتقای کارآمدی نظام اقتصادی اسلامی خواهد بود.

۵-۵-۲. اتفاق مستحب؛ صدقه و اقتصاد مقاومتی

صدقه هرچند اتفاق مستحب است، اما نقش آن در عرصه اقتصادی جامعه و نظام اسلامی، نظیر زکات و خمس بسیار مهم و حیاتی است. مستند این دیدگاه، آیه قرآن کریم است که می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» ترجمه: (مثل صدقات) کسانی که اموال خود را در راه خدا اتفاق می‌کنند همانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه‌ای صد دانه باشد؛ و خداوند برای هر کس که بخواهد (آن را) چند برابر می‌کند، و خداوند گشایشگر داناست). در رابطه با کلمه ضعف گفته شد: فَأَقْلُ الضَّعْفِ

محصور و هو المثل، و أكثره غیر محصور. و فی الحديث: تَضَعُ صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ عَلَى صَلَاةِ الْفَذِّ خَمْسًا و عشرين درجةً أى تزيد عليها (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۹: ۲۰۵). با توجه به اینکه در عرصه واقعی نیز دانه‌هایی پیدا می‌شود که چند هزار دانه محصول می‌دهد، این تعبیر یک تشبیه واقعی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۲: ۳۱۵). به این ترتیب دور از انتظار نیست که اتفاق وانجام یک کار نیک با توجه به نیت و درجه اخلاص و سایر شرایط آن می‌تواند به صورت دقیقی تا بی‌نهایت پاداش داشته باشد و بی‌نهایت صبر و پایداری انسان را در امور خیرتثبیت کند، مانند: جهاد، دفاع، ایثار و فداکاری، عفو و بخشش، سلامتی و تندرستی و... را تقویت نماید، که یکی از آنها رویکرد اقتصاد مقاومتی به بهبود و ارتقاء معیشت زندگی است.

امام علی (ع) فرمودند: «إِذَا أُمْلَقْتُمْ، فَتَاجَرُوا اللَّهَ بِالصَّدَقَةِ» هرگاه فقیر و نیازمند شدید، تنگ دست و بینوا شدید یعنی: (هر گاه تهیدست شدید با صدقه دادن، با خدا تجارت کنید و فرمودند: «اسْتَنْزِلُوا الرِّزْقَ بِالصَّدَقَةِ» یعنی: (روزی را با صدقه دادن فرود آورید) (نهج البلاغه، ۱۳۷۷، حکمت ۲۵۸). خدای سبحان در این آیه به کسانی که در راه خدا با جان و مال خود جهاد می‌کنند وعده قطعی بهشت می‌دهد و می‌فرماید که این وعده را در تورات و انجیل هم داده، همانطور که در قرآن می‌دهد. خداوند این وعده را در قالب تمثیل بیان نموده و آن را به خرید و فروش تشبیه کرده است، یعنی خود را خریدار و مؤمنین را فروشنده و جان و مال ایشان را کالای مورد معامله و بهشت را قیمت و بهاء و تورات و انجیل و قرآن را سند آن خوانده است، و چه تمثیل لطیفی بکار برده است، و در آخر مؤمنین را به این معامله

برخی بسیار دشوار است. اگر انسان به این حقیقت دست یابد که انفاق در واقع از دست دادن نیست، بلکه به دست آوردن است، آنگاه خود داوطلبانه بلکه عاشقانه به کمک نیازمندان و مستمندان می‌شتابد و خیر دنیا و آخرت را نصیب خود می‌گرداند. در این مسیر مؤمنین و ملت ایران به هنگام لزوم و در حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله و کرونا و انواع بیماری‌ها از جان و مال مانند اهداء خون و حتی اهداء اعضا در صورت مرگ مغزی از خود گذشته و به یاری آسیب دیدگان و نیازمندان شتافته‌اند به طوری که شاید بتوان نام آن را مساوات نهاد.

رهبر معظم انقلاب اسلامی به عنوان واضح نظریه اقتصاد مقاومتی، درباره‌ی مواسات و کمک‌های مؤمنانه فرموده‌اند: «بر همین اساس است که مواسات، از تکالیف دشوار و مهم مؤمنین معرفی و شناخته شده است؛ چرا که سهم بزرگی در تحقق اهداف عالی نظام اسلامی، از جمله در تحقق عدالت و رفع فقر در جامعه دارد. راهکار برطرف نمودن فقر به شکل اصولی در هر جامعه‌ای، از راه استقرار عدالت اجتماعی و نظام عادلانه در محیط جامعه است، تا کسانی که اهل دست‌اندازی به حقوق دیگرانند، نتوانند ثروتی را که حق همگان است، به سود خود مصادره کنند. این یک وظیفه دولتی و حکومتی است. اجرای برنامه‌های اجتماعی فقط در بلندمدت و میان‌مدت و بتدریج امکان‌پذیر است اما نمی‌شود منتظر ماند تا برنامه‌های اجتماعی به ثمر برسد و شاهد محرومیت محرومان و فقر گرسنگان در جامعه بود. این وظیفه خود مردم و همه کسانی است که می‌توانند در این راه تلاش نمایند. همه باید خود را موظف به مواسات بدانند. مواسات یعنی هیچ خانواده‌ای از خانواده‌های مسلمان و هم‌میهن و

بشارت داده و به رستگاری عظیمی تهنیت گفته است (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۵۳۹). امام علی (ع) فرمودند: «أَلَا حُرٌّ يَدْعُ هَذِهِ اللَّمَاطَةَ لِأَهْلِهَا إِنَّهُ لَيْسَ لِنَفْسِكُمْ ثَمَنٌ إِلَّا الْجَنَّةُ فَلَا تَبِيعُوهَا إِلَّا بِهَا» (آیا آزاد مردی نیست که این لقمه جویده حرام دنیا را به اهلش واگذارد همانا بهایی برای جان شما جز بهشت نیست، پس به کمتر از آن نفروشید) (نهج البلاغه، ۱۳۷۷: ۴۵۶). شاید بتوان چنین نتیجه گرفت که صدقه را نیز جهاد با اموال به حساب آورد، چون صدقه همان کاری را می‌کند که جهاد با اموال انجام می‌دهد؛ یعنی مبارزه با فقر. موضوعی که اگر ملاحظه شود، اهداف اقتصاد مقاومتی یعنی از بین بردن فقر نیز محقق خواهد شد که نتایج آن در ارتقای کارآمدی جامعه اسلامی دیده خواهد شد.

۵-۳. کمک به هم‌نوعان در قالب عفو و صفح

جامعه مؤمنان، جامعه‌ای مستقل و سرشار از صلح و صفا است و نیازهای اقتصادی با اعمال نیکوکارانه و حسن ظن برطرف خواهد شد. در آیات قرآن کریم چنین می‌خوانیم: «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (پس از آنان درگذر و چشم‌پوشی کن که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد)، الصَّفْحُ: در گذشتن و نکوهش نکردن که از معنی، عفو، ابلغ و رساتر است (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ج ۲: ۴۰۴). یعنی در واقع علاوه بر عفو و گذشت سرزنش و مؤاخذه‌ای هم در کار نیست، همان چشم‌پوشی کامل که بسیار کریمانه است، که فرموده‌اند: در عفو لذتی است که در انتقام نیست (دهخدا، ۱۳۸۳: ج ۲: ۷۹۳). شاید بتوان گفت عفو و صفح در اقتصاد مقاومتی نقش کلیدی را ایفا کند، زیرا گذشتن از جان و مال و علاقمندی‌ها به این آسانی نیست، در عمل برای

محروم را با دردها و محرومیت‌ها و مشکلات خود تنها نگذاشتن؛ به سراغ آن‌ها رفتن و دست کمک‌رسانی به سوی آن‌ها دراز کردن. امروز این یک وظیفه جهانی برای همه انسان‌هایی است که دارای وجدان و اخلاق و عاطفه انسانی هستند؛ اما برای مسلمانان، علاوه بر این که یک وظیفه اخلاقی و عاطفی است، یک وظیفه دینی نیز است.» (بیانات رهبری، ۱۳۸۶/۶/۳۱). لکن مردم هم وظیفه دارند، برخی از افراد دیده می‌شوند که در این شرایط از تمکن مالی برخوردار نیستند و هم به لحاظ فردی و هم از جهت شکوفایی اقتصادی و اثر مثبت بر زندگی آنان، نیازمند انفاق هستند تا بتوان ضمن بهره‌مندی آحاد مردم از توانمندسازی اقتصاد جامعه اسلامی، زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان‌ها را نیز فراهم آورد.

۶. نتیجه

انفاق در قرآن به عنوان یک تجارت پرسود با خداوند در نظر گرفته شده که بدیهی است چنین تعبیری می‌بایست آثار و برکات فراوانی در عرصه اقتصادی انسانها داشته باشد. با توجه به پرسش محوری پژوهش حاضر از جهت پیدا کردن نقش انفاق و دستاوردهای آن در اقتصاد مقاومتی و ارتقای کارآمدی اقتصادی نظام اسلامی، باید گفت که انفاق از جهت جلوگیری از تکاثر ثروت و حمایت از عدالت، حمایت از کار، جلوگیری از وابستگی، تلاش برای کار جمعی و تعاون و همکاری، حمایت از ثروت حلال و کسب و کار مناسب، کمک به مستمندان و فقراء و زمینه سازی برای بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی در جامعه اسلامی، دستاورد قابل توجهی برای عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی و کارآمدی نظام اقتصادی اسلامی دارد. همچنین در شرایط دارائی، ثروت، گشایش، فقر و گرفتاری و مشکلات، و

آسایش و رفاه، به دلیل این که انفاق یک امر اجتماعی و عمومی است، و وابسته به زمان و مکان خاصی نیست، و نیز وابستگی به فرد و وضعیت مالی او ندارد و هر کسی در حد توان خود اعم از مالی و علمی و معنوی می‌تواند کمک کند، همچنین در گرفتاری‌ها و مشکلات حتی در اثر بلاهای طبیعی مثل زلزله و سیل و طوفان و انواع و اقسام بیماری‌ها و فقر و فلاکت انفاق کارساز است، و به لحاظ معنوی از قبیل ارشاد و راهنمایی و آداب و تعلیم و تربیت اخلاقی و علمی جهاد و دفاع تاثیر چشمگیر و سازنده و به سزائی دارد، هیچگاه تعطیل نمی‌شود. ضمن اینکه انفاق در واقع خلا بین فقر و ثروت، و فاصله بین فقیر و غنی را به درستی می‌تواند کم کند و مانع دوقطبی شدن جامعه گردد زیرا خداوند تبارک و تعالی حق و حقوق ضعفا و مستمندان را در مال و اموال اقویا و نخبه‌ها قرار داده است، جوامعی که تحت سلطه استعمارگران و قدرت‌های بزرگ جهانی قرار گرفته و تحریم می‌شوند، ناگزیر برای رهایی از چنگال مستکبرین و رسیدن به استقلال و خودکفائی به سمت اقتصاد مقاوتی روی می‌آورند، در اقتصاد مقاومتی نگاه و تکیه بر روی امکانات و ظرفیت‌های داخلی متمرکز می‌شود، کار جهادی، عمل به دستورات دینی جهت رونق اقتصادی و تلاش برای تولیدات داخلی به منظور قطع وابستگی در راس برنامه‌ها قرار می‌گیرد. تاثیر انفاق در مسیر اقتصاد مقاومتی از سرعت بیشتر و کارآمدی افزون‌تر برخوردار می‌گردد.

۷. سهم نویسندگان

نویسندگان مقاله به صورت برابر و مشترک مقاله را به رشته تحریر درآورده‌اند.

۸. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

قرآن کریم.

- امام علی (علیه السلام) نهج البلاغه (۱۳۷۷)، ترجمه جعفر دشتی، قم: انتشارات مشهور.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت: ناشر: دارالفکر للطباعة والنشر و التوزیع.
- حسینی خامنه‌ای سیدعلی (۱۳۹۷)، طرح کلی اندیشه‌ی اسلامی درقرآن، تهران: انتشارات مؤسسه‌ی ایمان جهادی.
- حسینی خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰)، تفسیرسوره براءت، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۶)، اقتصاد مقاومتی راه روشن پیشرفت وعدالت، ناشر: قم، سراج اندیشه اسلامی.
- حلی، یوسف بن علی بن مطهر (۱۴۱۶ق)، تبصره المتعلمین فی احکام الدین، به انضمام فقه فارسی، ترجمه ابوالحسن شعرانی، تهران: انتشارات اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۳)، امثال و حکم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- راغب اصفهانی حسین بن محمد (۱۳۷۴)، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن، مرتضوی.
- سبحانی تبریزی، جعفر (۱۳۷۸)، سیمای اقتصاداسلامی، قم، ناشر: مؤسسه امام صادق(ع).
- سجادی، جعفر (۱۳۷۳)، فرهنگ و معارف اسلامی، تهران: انتشارات کومش.
- طباطبائی، علامه سیدمحمد حسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، ترجمه سیدمحمدباقری موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم،
- عراقی، محسن (۱۳۹۳)، فقه نظام اقتصادی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، محقق/مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، تهران: ناشر: دار الکتب الإسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار، عده ای از محققان، بیروت: ناشر دارالاحیاء التراث العربی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۸)، رستگاران، تدوین و نگارش: محمد مهدی نادری قمی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره).
- مطهری، مرتضی (بی تا)، آشنائی باقرآن، ج ۲، قم انتشارات صدرا.
- مغنیه، محمدجواد (۱۳۸۶)، الفقه علی المذاهب الخمسه، بیروت: ناشر: دارالتیاریجدید.
- مقدم، وحید (۱۴۰۲)، الگوی تمکین زکات درآموزه‌های اسلامی، درمقایسه باالگوی اقتصادی تمکین مالیاتی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، دوره ۲۳، شماره ۸۹، صص ۱۲۸-۹۹.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، قم: انتشارات مدرسه امام علی (ع).
- موسوی خمینی، روح الله (۱۳۷۸)، رساله توضیح المسائل، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- سخنرانی مقام معظم رهبری با تلخیص درجمع مردم سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی؛ در تاریخ ۱۴۰۲/۶/۲۰
- سخنان رهبری در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام ۸۶/۶/۳۱ سایت Leader.ir

سایت و اسناد

پروہشکاه علوم انسانی ومطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی